

DEMOGRAFIA I PENSIONS A LES ILLES BALEARS

Demografia i pensions a les Illes Balears

Pere Antoni Salvà Tomàs

Resum

El procés d'envelliment de la població, registrat tant a nivell de les Illes Balears com d'Espanya, implica un constant increment del nombre de persones «jubilables» de 65 i més anys. Aquest canvi demogràfic té efectes sobre la demanda de serveis i les despeses lligades a l'Estat del Benestar, la qualitat del qual està en gran part lligada al manteniment d'unes pensions públiques dignes. En relació a aquest fet, ha sorgit un debat que intenta cercar estratègies quan la ràtio de dependència o de sostenibilitat entre el nombre de cotitzants i de pensionistes es veu progressivament disminuïda. Aquest fet ha donat lloc a mesures d'ajustament, entre les que destaquen l'augment de l'edat legal de jubilació, l'increment dels anys cotitzats per tenir dret a la pensió completa, la disminució de la cobertura de prestacions dels pensionistes i/o la disminució de la quantia econòmica de les pensions a percebre, entre d'altres. Aquest debat, basat únicament en factors demogràfics, exclou altres alternatives. Si bé la demografia és una eina adequada per diagnosticar la situació actual i la perspectiva de futur, la disminució dels cotitzants a la Seguretat Social no depèn exclusivament de factors demogràfics, sinó de la capacitat de crear ocupació. Les Illes Balears, amb 162.639 persones «jubilables» de 65 i més anys, reben un total de 168.825 pensions públiques contributives (101.543 de jubilació i 43.921 de viudtat), essent la ràtio de dependència 16-64 de 4,76 persones en edat de treballar per cada persona gran de 65 i més anys.

Resumen

El proceso de envejecimiento de la población, registrado tanto a nivel de las Islas Baleares como de España, implica un constante incremento del número de personas «jubilables» de 65 y más años. Este cambio demográfico tiene efectos sobre el gasto relacionado con el Estado del Bienestar, la calidad del cual está en gran parte ligada al mantenimiento de unas pensiones públicas dignas. En relación con el mencionado hecho ha surgido un debate que intenta buscar estrategias cuando la ratio de dependencia o de sostenibilidad entre el número de cotizantes i de pensionistas se ve progresivamente reducido. Este hecho ha dado lugar a medidas de ajuste, entre las que destacan el aumento de la edad legal de jubilación, el incremento de los años cotizados para disfrutar de la pensión completa, la disminución de la cobertura de prestaciones a los pensionistas y/o la disminución de la cuantía económica de las pensiones, entre otras. Este debate, basado únicamente en factores demográficos, excluye otras alternativas. Si bien la demografía es una herramienta adecuada para diagnosticar la situación actual y la perspectiva de futuro, la disminución de cotizantes a la Seguridad Social no depende exclusivamente de factores demográficos, sino de la capacidad de crear ocupación. Las Islas Baleares, con 162.639 personas «jubilables» de 65 y más años, reciben un total de 168.825 pensiones públicas contributivas (101.543 de jubilación y 43.921 de viudedad), siendo la ratio de dependencia 16-64 de 4,76 personas en edad de trabajar por cada persona mayor de 65 y más años.

1. Introducció

Els canvis geodemogràfics que afecten una societat s'han de considerar com a factors imprescindibles per a qualsevol tipus de planificació, tant de serveis bàsics i prestacions com per a la dotació d'infraestructures necessàries, per garantir la qualitat de l'Estat del Benestar. La realització de diagnòstics acurats sobre la situació geodemogràfica d'un territori s'ha de relacionar amb l'objectiu d'estar preparats per afrontar els principals reptes de futur. La dinàmica natural de la població (evolució de la natalitat i la fecunditat, la mortalitat, l'esperança de vida, ...) i la mobilitat humana (emigració i/o immigració) afecten de manera significativa les estructures de població per sexes i edats i, per tant, la potencial demanda de serveis bàsics i l'accés a beneficis i/o prestacions fonamentals per gaudir d'una mínima qualitat de l'Estat del Benestar. Des d'aquesta perspectiva, per gaudir d'una jubilació correcta cal reflexionar sobre les interrelacions existents entre demografia i pensions. Tot i que s'ha d'assenyalar que no són els únics factors que hi intervenen.

L'anàlisi de l'estructura per edats representa una de les principals característiques definitòries d'una determinada població, ja que reflecteix aspectes no només relatius a l'actualitat, sinó també de la seva dinàmica passada i condiciona en gran mesura la seva trajectòria futura. I més concretament, la grandària i evolució de cada grup d'edats de població supedita molts d'aspectes de la planificació econòmica i social; determina la demanda potencial en àmbits com la sanitat, l'habitatge, l'economia i/o d'altres dotacions bàsiques, aspectes molt importants que incideixen directament en la qualitat de vida de les persones.

En el cas específic de la població gran, gaudir de més qualitat de vida és un dels seus principals objectius, ja que es tracta d'un col·lectiu de persones grans que té més necessitat de millorar i garantir les seves condicions de vida.

2. Algunes consideracions preliminars a tenir en compte en l'anàlisi de la relació entre demografia i pensions a les Illes Balears

L'objectiu d'aquest article és realitzar una reflexió sobre les relacions entre la demografia i les pensions a les Illes Balears. Es tracta més aviat d'una pluja d'idees que intenta aportar algunes reflexions a aquest debat. Les pensions públiques contributives només s'analitzen des de la perspectiva quantitativa del nombre de pensionistes i tipologies de pensions percebudes a les Illes Balears. En analitzar aquesta qüestió a nivell de comunitat autònoma, cal tenir en compte que la incidència i impacte de les pensions públiques percebudes a les Illes depèn inicialment de les polítiques socials i la seva legislació canviant que es promulga a nivell global d'Espanya, actualment, i possiblement en el futur, en el marc de les polítiques socials comunitàries europees. Per aquesta circumstància, s'han de tenir en compte algunes consideracions prèvies:

- a) La problemàtica global de les pensions públiques, tal com s'ha esmentat anteriorment, s'ha d'enquadrar actualment en el marc de les polítiques governamentals d'Espanya i/o, possiblement en un futur, de la Unió Europea. Aquesta circumstància s'ha de relacionar amb l'existència d'una caixa única i, per tant, depèn i/o està lligada a les característiques demogràfiques i econòmiques de la població espanyola en relació al nombre total d'habitants i les seves perspectives d'increment i/o reducció a nivell de grups d'edat, especialment dels grups de persones grans de 65 i més anys i del dels adults en edat de treballar. Les perspectives de futur s'han de realitzar a partir d'hipòtesis raonades i/o raonables com són la pujada, estancament o descens de la fecunditat, la caiguda de la mortalitat, l'increment de l'esperança de vida als 65 anys i el saldo migratori positiu, estancat o negatiu.
- b) S'ha d'esmentar que les circumstàncies anteriors han anat canviant al llarg de la història demogràfica recent, especialment en el cas de les relacions relatives a la proporció de la població potencialment activa i la que treballa, que va canviant amb les circumstàncies de la història, així com de les característiques econòmiques que registra el país en cada moment. En el cas d'Espanya i les Illes Balears, en el moment actual cal tenir en compte dos elements significatius i molt influents: l'alt índex d'atur i l'important increment de l'esperança de vida.
- c) Les circumstàncies polítiques que impliquen que cíclicament s'implantin polítiques socials canviants. L'Estat del Benestar actual no és comparable amb el dels anys cinquanta del segle xx, en què es donaven situacions de misèria globalitzada i una absència quasi total de serveis públics de pensions. Però també en el moment actual s'ha de tenir en compte que ens trobam en un país feble en creació de riquesa amb unes condicions poc favorables a la seva redistribució i una restricció de drets adquirits a causa de la crisi econòmica. Per tant, no es pot oblidar que la normativa de cada moment en relació a la cobertura de l'Estat del Benestar canvia, i amb ella l'accés ampli i/o restringit al sistema de les pensions públiques.
- d) Les pensions públiques també s'han de relacionar amb la riquesa del país i com es distribueix entre els ciutadans, així com amb la dinàmica de l'economia en el marc en què es genera. Entram d'aquesta manera en un conflicte en què les projeccions demogràfiques poden ser a llarg termini i les econòmiques generalment no superen l'horitzó del curt termini.

3. Situació i perspectiva demogràfica com a element de referència per a les pensions públiques

Una de les característiques demogràfiques més significatives que s'empren amb més freqüència és la suposada alta interrelació entre el procés d'envelliment de la població amb la viabilitat de les pensions públiques. Tant a nivell d'Illes Balears com d'Espanya i/o de

la Unió Europea s'evidencia un constant augment de les persones de 65 i més anys, procés que s'ha de relacionar, per una part, amb la caiguda de la fecunditat i la natalitat i, per l'altra, amb l'increment de l'esperança de vida. Ambdós elements demogràfics es veuen afectats així mateix per les migracions que poden incidir en les ràtios de dependència o sostenibilitat, ja que repercuteixen tant sobre la dinàmica natural de la població (naixements) com sobre les estructures per edats, augmentant o disminuint la població potencialment treballadora.

3.1. Les persones grans ahir i avui: l'evolució del procés d'envelliment a les Illes Balears

La primera qüestió que destaca entre les característiques de la demografia balear és el progressiu increment de les persones grans de 65 i més anys, tret semblant a les pautes típiques assolides en els països desenvolupats de l'Europa Occidental. Les causes d'aquest procés s'han de relacionar, per una part, amb l'alta fecunditat registrada en gran part del segle xx, i per altra, amb el fet del posterior descens de la mortalitat, que ha suposat una supervivència més gran de les generacions que van assolint els 65 anys. A les Illes la progressiva caiguda de la fecunditat i la natalitat entre 1975 i 1996 comportaren una reducció del nombre de nins i joves, mentre que en el mateix període van augmentant constantment el nombre de persones grans de 65 i més anys. Aquest procés d'envelliment es veu reforçat, en una primera fase, per l'impacte dels moviments emigratoris del passat, especialment actius fins al 1955. I recentment s'intensifica pels efectes de les primeres onades immigratòries arribades des dels anys seixanta des de diferents indrets de la península espanyola, que s'han anat envellint a les Illes. Aquests fets es poden anar observant en les distintes piràmides de població que des de la dècada dels anys vuitanta, al mateix temps que incrementen els seus vèrtexs, redueixen les seves bases piramidals. La taxa bruta de mortalitat fou a les Illes Balears en el 2011 de 7,5 per mil, xifra inferior a la mitjana espanyola que assolí un 8,39 per mil.

El grau d'envelliment de la població es mesura per la proporció de persones grans respecte al total de la població d'un determinat territori. El problema de l'anàlisi d'aquest índex és que es relaciona amb l'edat a partir de la qual consideram una persona com a gran, circumstància que presenta certes dificultats quan volem comparar la seva evolució històrica, ja que l'edat cronològica no té el mateix significat al llarg de la història. Si es compara una persona de 65 anys amb una altra de la mateixa edat de principis del segle xx es pot observar que es tracta de dues persones diferents que presenten una esperança de vida distinta i unes condicions socioeconòmiques diferenciades. Per tant, s'ha de tenir en compte que l'edat cronològica té significats diferents segons els moments històrics. L'envelliment demogràfic s'ha d'acceptar com un tret de modernitat, fruit d'una longevitat més gran dels homes i dones, així com un triomf important de la història de la humanitat que té clars avantatges pels individus, si bé exigeix ajustaments en el pla

col·lectiu, especialment en molts dels aspectes de la vida social i de l'economia. La societat actual tendeix a considerar aquest fenomen exclusivament com a problema, oblidant, per una part, el caràcter inevitable i eminentment positiu, i, per l'altra, que aquest canvi demogràfic va indissolublement unit a altres canvis socials i econòmics, com la major participació de les dones en la vida social i econòmica o la possibilitat d'augmentar la productivitat per l'allargament de la vida.

Segons les dades provisionals de la Revisió del Padró de Població a 1 de gener del 2012, el nombre de persones grans de 65 i més anys registrades a Espanya fou de 8,22 milions. Les perspectives a llarg termini avaluades a l'horitzó del 2049 quasi dupliquen aquesta quantitat fins als 15,32 milions de persones (INE 2010). A les Illes l'evolució és semblant. De les 162.639 persones de 65 i més anys empadronades en el 2012 es passarà a prop de 200.000 persones grans en el 2021 (INE 2011). Aquesta xifra implicaria passar del seu pes actual del 14,54 per cent a un 17,31 per cent en el 2021. Des d'inicis del segle xx, les persones de 65 i més anys s'han multiplicat per 6,62, però l'increment més significatiu es registra en les persones grans de 80 anys, col·lectiu que experimenta un índex multiplicador del 14,33 (veg. taula 1 i fig. 1, 2 i 3). Aquests fets s'han de relacionar bàsicament amb l'increment de l'esperança de vida a les edats superiors.

Taula 1 | *Evolució de la població «jubilable» (65 i més anys) a les Illes Balears (1950-2012)*

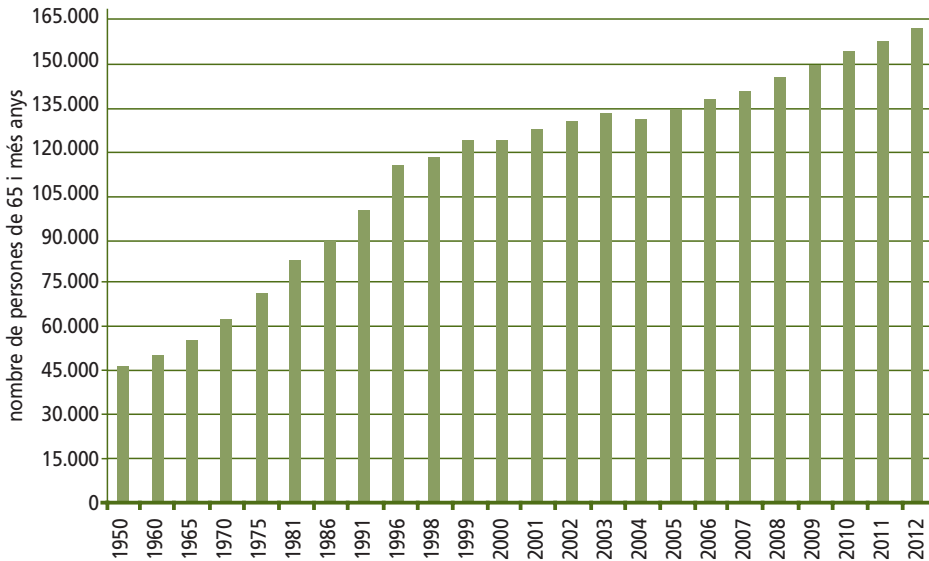
Any	Nombre	% sobre pobl. total
1950	47.153	11,25
1960	50.936	12,37
1965	56.083	11,73
1970	63.305	11,88
1975	72.775	12,18
1981	83.414	12,72
1986	90.385	13,27
1991	100.370	14,15
1996	116.113	15,27
1998	118.652	14,90
1999	124.005	15,09
2000	125.110	14,79
2001	128.268	14,60
2002	131.022	14,29
2003	133.383	14,08
2004	132.440	13,87
2005	134.696	13,70

continua

Any	Nombre	% sobre pobl. total
2006	138.512	13,83
2007	141.054	13,69
2008	145.680	13,58
2009	150.177	13,71
2010	154.490	13,97
2011	158.671	14,25
2012	162.639	14,54

Font: Elaboració personal a partir dels Censos i Padrons de Població. INE

Gràfic 1 | *Evolució del nombre de persones grans (65 i més anys) a les Illes Balears*

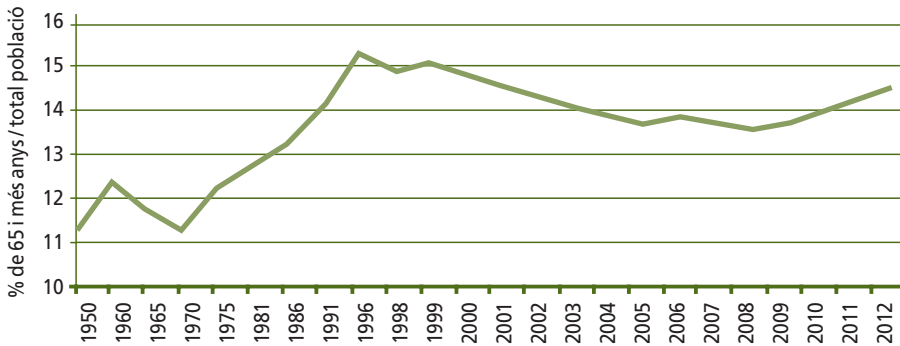

L'augment de la longevitat cal ser considerat com una vertadera revolució: la revolució de la vida. A les Illes Balears l'esperança de vida als 65 anys fou en el 2010 de 20,21 anys, essent en els homes de 18,40 anys i en les dones de 21,83 anys. Aquestes xifres donen pas a un nou fenomen, que ha aparegut més tard, però amb més força, que és l'augment de longevitat a edats molt altes, de 80 i més anys. Aquesta circumstància augura una societat absolutament distinta a la que coneixem fins aleshores, ja que aquestes són les edats en les que fins ara sorgeix la pèrdua d'autonomia personal i on es manifesten les malalties invalidants que exigeixen una cura especial i/o personal. Aquesta situació podria implicar en el futur un allunyament de l'ancianitat, si es pogués invalidar-la i/o retardar-la com a

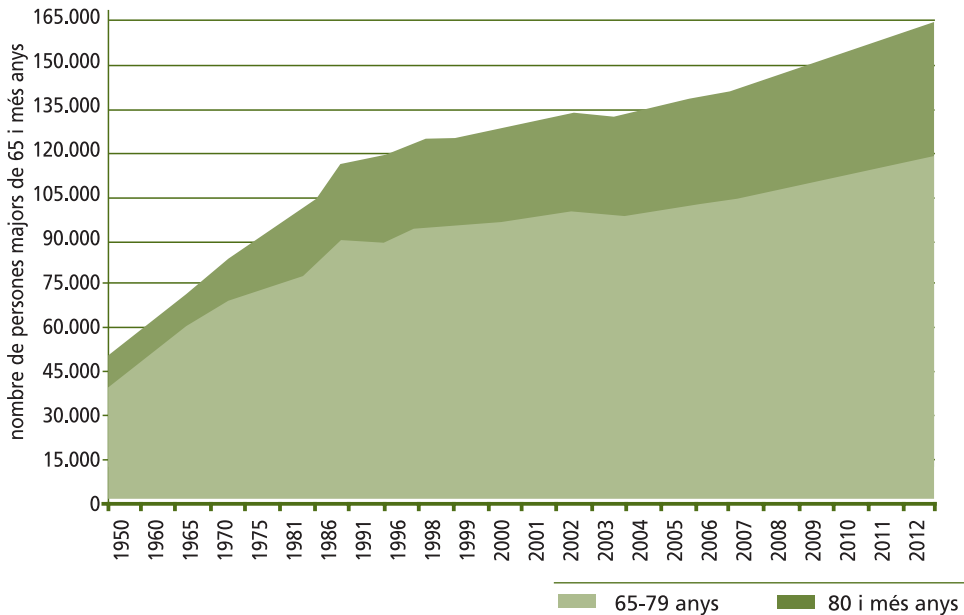

conseqüència dels progressos terapèutics i preventius. A les Illes l'esperança de vida en néixer fou en el 2010 de 81,60 anys amb la diferència per sexes que implica que les dones assoleixin els 84,44 anys, mentre que en el cas dels homes fou de 78,80 anys.

Gràfic 2 | Evolució del percentatge de persones grans (65 i més anys) sobre el total de la població de les Illes Balears

Gràfic 3 | Evolució del nombre de persones grans de 65 i més anys a les Illes Balears

3.2. El descens de la fecunditat i la natalitat i la problemàtica del seu comportament en el futur

L'anàlisi de l'evolució de l'índex de fecunditat sintètica (nombre de fills per dona) i de les seves perspectives de futur ens mostra que, malgrat registrar lleugers increments en el futur, les seves xifres no asseguruen el manteniment de la població futura si no hi ha una aportació d'immigrants. Les Illes Balears registraren en el 2011 un índex de 1,39 fills per dona, lleugerament superior a la mitjana espanyola, una de les més baixes del món, que fou de 1,35 fills per dona. Aquests fets es poden lligar amb un dèficit important que registra el sistema social i econòmic del país que incideix sobre la circumstància que no es pugui assolir el nombre de fills que desitgen tenir. A les Illes es va registrar un canvi de tendència en el nombre de naixements que venia disminuint des del 1975. A partir del 1997 s'inicia una recuperació en el nombre de naixements que culmina en el 2008, data a partir de la qual es torna a registrar un descens del nombre de naixements i un petit retrocés de la fecunditat. Les taxes brutes de natalitat en el 2011 foren del 10,39 per mil, xifres lleugerament superiors a les taxes mitjanes d'Espanya que foren de l'ordre del 10,15 per mil. L'augment de la fecunditat i del nombre de naixements que es registraren en el període esmentat es deu a la fecunditat més elevada de les estrangeres, que per la seva major joventut afavoreix els naixements. Però a mesura que transcorren els anys de residència a les Illes la fecunditat de les dones estrangeres baixa i es va apropant a la de les espanyoles. Perquè la immigració tengui un efecte durador sobre el nivell de la fecunditat caldria el manteniment durant un llarg període d'un flux constant d'arribades de nous immigrants, la qual cosa sembla interrompuda en el moment actual. També en el període esmentat es produeix un petit repunt de la fecunditat de les dones espanyoles, causat en part per la recuperació dels naixements anteriorment retardats. Quant a les perspectives i segons les projeccions referides a Espanya (INE 2010) només es preveuen un moderat augment de la fecunditat fins a arribar a 1,71 fills per dona en el 2049, el que indica que de cap manera s'assoliria en els propers decennis el desitjat nivell del reemplaçament generacional que se situa lleugerament per damunt dels dos fills per dona. Les projeccions realitzades per l'INE a curt termini (INE 2011) no contempen cap recuperació substancial en el cas de les Illes Balears, fet que implica una tendència cap a l'accentuació de l'envelliment i amenaça el simple manteniment de la població en absència d'immigració.

La incorporació de la dona al mercat del treball es pot considerar com un dels trets més significatius de la transició cap a una societat basada en la igualtat del gènere, realitat que possiblement no tengui volta enrere. Aquest fet ha donat lloc a un canvi de model reproductiu, basat anteriorment en una divisió estricta de les tasques o feines, que assignaven a l'home la producció i a la dona la reproducció i la cura dels fills i/o parents. Actualment la parella de dos treballadors (parella biactiva) és ja majoritària a Espanya, com a la gran majoria dels països de la Unió Europea. La necessitat de conciliar les tasques tradicionals encomanades a les dones en el si de la família i en particular a

la cura dels fills, amb la presència de la dona en el mercat de treball, no pot continuar essent una responsabilitat privada, assumida només per les dones. Es tracta, molt al contrari, d'un dels temes més importants que la nostra societat ha de resoldre, un tema central, perquè entre altres coses, condiona la sostenibilitat del nostre futur. El resultat de la inacció en aquest terreny és, per una part, augmentar la frustració i sofriment de moltes persones, sobretot de les dones, que per raons econòmiques han d'anteposar la feina a la família i per l'altra, impedir una evolució equilibrada a llarg termini de la població. La problemàtica de la reproducció demogràfica és un dels debats oblidats quan s'intenta abordar el futur de les pensions públiques. Per allunyar un possible desequilibri financer es retallen les prestacions, però no es tracten els problemes de fons que són els de caràcter demogràfic. El de la baixa fecunditat n'és un d'ells. La reproducció de la mateixa societat no es pot considerar amb enfocaments que siguin emmarcats en la immediatesa i la supremacia del mercat. En algun moment serà necessari trobar vies de pensar i d'encarrilar canvis estratègics, si bé poden suposar costos addicionals o canvis en el repartiment actual de la riquesa.

3.3. Els impactes de la immigració i la població en edat de treballar: de l'abundància a l'escassetat d'adults?

La història demogràfica recent de les Illes Balears està dominada pels efectes d'un període migratori. En els darrers deu anys anteriors a la crisi tant a nivell d'Espanya com de les Illes s'ha registrat una important i excepcional immigració, concentrada en un lapsus de temps molt curt, fet que ningú havia anticipat. Aquesta circumstància trastocà completament les previsions de població fetes fins els anys noranta, en les que s'avaluava que la població espanyola no superaria els 40 milions d'habitants i que a les Illes no se superaria el milió de persones. Aleshores la previsió del futur de la població era l'estancament i ha passat tot el contrari, representat per un creixement històric de la població. Per tant la immigració ha augmentat la capacitat del creixement de la població a través dels seus efectes sobre els naixements i l'estructura per edats. Aquest ha estat l'efecte immediat i directe de la immigració. Però en la situació actual de crisi econòmica cal distingir entre aquells que són aquí per quedar-se i aquells que retornen, ja sigui per decisió personal i/o pels efectes de la crisi sobre l'ocupació. Fins fa poc, aquesta aportació de població més jove que la mitjana precedent ha afavorit el creixement demogràfic del futur per la joventut. Però l'augment de la natalitat ha estat temporal i no durador. La conclusió és que la dècada d'alt creixement demogràfic, lligat bàsicament a l'arribada d'immigrants, no ha modificat les característiques bàsiques de la població balear i de la seva dinàmica, com són l'esperança de vida, l'augment del nombre de persones grans i una fecunditat que continua essent baixa.

Per tant, i en relació a les circumstàncies esmentades, la principal preocupació dels gestors públics sol estar relacionada amb la quantitat de població «jubilable» existent conforme a la normativa vigent. Aquesta sembla que actualment és una de les grans preocupacions

a nivell d'Espanya. Amb els contingents de la població potencialment activa (15-64 o 20-64 anys) podem saber quantes persones potencialment actives són necessàries per cada persona «jubitable». Amb l'anàlisi de la seva evolució des de mitjans del segle xx (veg. taula 2) s'observen alts i baixos segons els temps, però que globalment es dona una tendència cap a l'índex regressiu, molt especialment en els darrers decennis. Aquest fet implica una percepció que s'està passant d'un superàvit de persones adultes en edat de treballar a una situació d'escassetat que fa perillar el futur equilibri entre ambdós grans col·lectius. Aquest fet condueix cap a una percepció que els valors dels serveis públics necessaris poden sofrir un col·lapse per manca de suport econòmic i veure's afectats per retallades de tipus assistencial que podrien afectar les plantilles de metges geriàtrics, assistents en gerontologia i/o places en els geriàtrics, entre d'altres. De totes maneres, s'ha de destacar que a les Illes, malgrat el progressiu envelliment de la població, la població en edat de treballar encara registra xifres altes, lligades a la darrera arribada de nous vinguts, especialment d'origen estranger.

3.4. L'indicador de dependència o ràtio de sosteniment

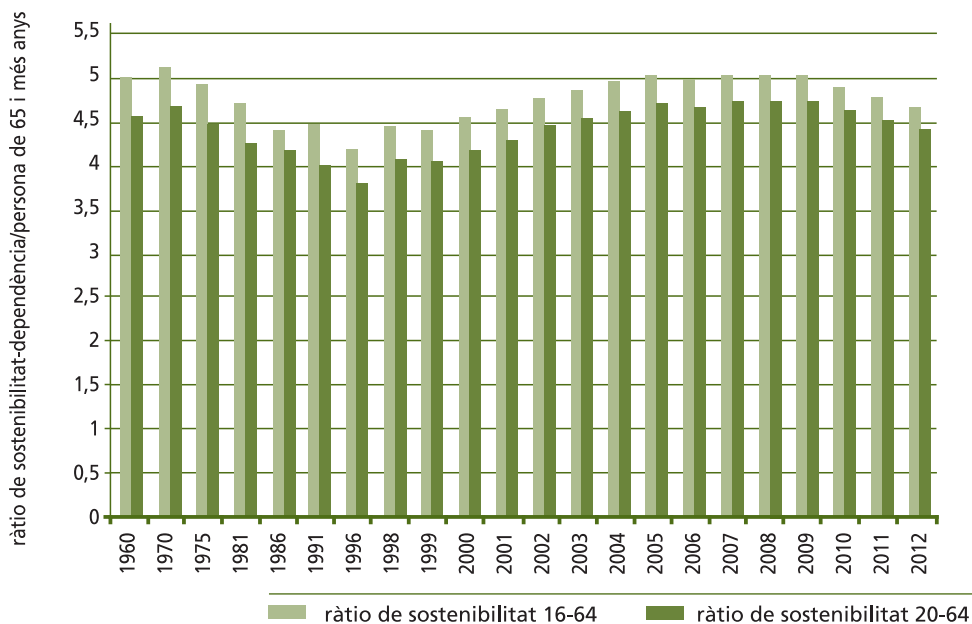
Generalment, en el debat sobre la hipotètica escassetat d'adults actius en relació a les persones «jubitables» de 65 i més anys s'empra un indicador denominat «ràtio de dependència» o «ràtio de sostenibilitat» que relaciona el nombre de persones en edat de treballar i el nombre de persones grans. A Espanya s'empra freqüentment en grups d'edats entre els 16 i els 64 anys, mentre que l'Eurostat empra sovint el 20-64 anys per a les persones potencialment actives. Aquesta ràtio representa el nombre de persones en edat de treballar per cada persona dependent de 65 i més anys.

De l'observació de l'esmentat indicador o ràtio de sosteniment i la seva perspectiva de futur sembla que es pot registrar una progressiva disminució de les persones entre els 16 i 64 anys, mentre que augmentaria en grups d'edats de persones grans de 65 i més anys. Aquest fet provoca una disminució constant de la ràtio de sosteniment, fet que constitueix una de les preocupacions dels gestors polítics de cara al futur del Sistema de Protecció Social i molt especialment per l'augment del nombre de les persones grans més dependents (80 i més anys). Així, s'avalua que en el futur hi haurà més persones dependents i menys població en edat de treballar i cotitzar.

En el cas de les Illes Balears s'observa que en el 2012 la ràtio de sosteniment és de 4,76 persones de 16-64 anys per cada habitant de 65 i més anys. Si es considera la ràtio basada en els 20-64 anys aquesta representa el 4,50 persones per cada persona gran. L'evolució d'ambdues ràtios des del 1950 presenten una corba d'alts i baixos lligada a aspectes com la emigració i/o la immigració a les Illes que afecten la major o menor importància de les persones en edat de treballar (veg. taula 2 i fig. 4). Des del 2008 ambdues ràtios presenten una tendència a la baixa a causa del retorn migratori d'estrangers als seus països d'origen, aspecte que s'ha de lligar amb l'actual crisi econòmica. La caiguda de

la població activa reflecteix la caiguda de la immigració d'origen no comunitari, alhora que augmenta la població inactiva. Les mitjanes del 2011 impliquen l'existència a les Illes Balears de 405.113 afiliats a la Seguretat Social, però constaten l'existència d'una mitjana anual de 83.263 aturats.

Gràfic 4 | *Evolució de la ràtio de sostenibilitat / dependència a les Illes Balears (persones en edat de treballar per persones majors)*

La reducció tendencial de la ràtio de dependència suposa que en el futur aquesta tendència a la disminució del nombre d'adults en edat de treballar simultània a un augment de les persones grans podria afectar al Sistema de Pensions Públiques. Cal assenyalar però que el fet que es doni una disminució d'adults no implica necessàriament una disminució de la població ocupada. El nivell d'ocupació està condicionat o determinat per l'oferta de treball. Depèn bàsicament de la situació econòmica, de la competitivitat de les empreses, del comportament del consum i de la situació internacional, que es converteixen en elements determinants (Fernández Cordon 2011). Si la crisi actual s'allunya i l'economia espanyola i/o balear torna a créixer, augmentarà la taxa d'ocupació, fet que implicaria incrementar, si no hi ha oferta de la població en edat de treballar, el nombre d'entrades netes d'immigrants per donar resposta a la problemàtica. La taxa d'ocupació de les Balears ha augmentat en el període de bonança econòmica i ha experimentat una forta i consecutiva caiguda amb la crisi econòmica.

Taula 2 | *Evolució dels indicadors de la ràtio de sosteniment/dependència a les Illes Balears (nombre de persones de 16-64/20-64 per cada habitant de 65 i més anys)*

Any	Ràtio 16-64	Ràtio 20-64
1960	5,10	4,63
1970	5,23	4,77
1975	5,01	4,55
1981	4,80	4,33
1986	4,49	4,25
1991	4,55	4,08
1996	4,28	3,89
1998	4,53	4,16
1999	4,48	4,14
2000	4,63	4,28
2001	4,73	4,39
2002	4,86	4,53
2003	4,95	4,64
2004	5,04	4,72
2005	5,12	4,81
2006	5,06	4,76
2007	5,13	4,83
2008	5,12	4,82
2009	5,12	4,83
2010	5,00	4,72
2011	4,88	4,61
2012	4,76	4,50

Font: Elaboració personal a partir de Censos i Padrons de Població. INE

4. Les pensions públiques contributives percebudes a les Illes Balears

El Sistema Públic de Pensions es basa en la solidaritat intergeneracional. La població en edat de treballar mantén parcial o totalment la població jubilada. Des d'aquesta perspectiva els treballadors actius renuncien a una part del seu jornal (cotització a la Seguretat Social) amb el que es financen les pensions que perceben els jubilats actuals. Aquest repartiment de rendes constitueix un dels elements fonamentals de l'Estat del Benestar amb l'objectiu de garantir l'accés a una pensió digna per tothom. Des del punt de vista demogràfic ens interessa conèixer any rere any quantes persones entren com a cotitzants, amb quina categoria i quina cotització, així com, per altra part, quants ens surten com a pensionistes, amb quina categoria i quina pensió.

Aquesta ràtio pot ser desfigurada per factors relatius a l'allargament de situacions d'atur, el nombre de no ocupats i fins i tots per les fluctuacions del nombre de cotitzants.

A les Illes Balears el nombre de pensionistes fou el 2011 de 168.825 persones que han gaudit d'algun tipus de pensions. Aquest nombre no correspon únicament a les persones grans de 65 i més anys, sinó a la globalitat dels beneficiaris. El 60,15 per cent d'aquests pensionistes són beneficiaris d'una pensió de jubilació, mentre que el 25,64 per cent gaudeixen d'una pensió de viduïtat. Un 11,12 per cent reben una pensió per incapacitat permanent, mentre que el restant 3,09 per cent són pensions d'orfanat i favor familiar (veg. taula 3). Són pensions que econòmicament en les seves mitjanes són en totes les seves classes inferiors a la mitjana espanyola, essent la mitjana global de l'ordre dels 733,95 euros, és a dir, uns 70 euros inferiors a la mitjana espanyola, el que representa un tipus de cotització laboral més baixa lligada a salaris inferiors (veg. taula 4). La major proporció de pensionistes són del règim general de la Seguretat Social (61,20%) i del règim especial de treballadors autònoms (25,45%), percentatges, ambdós, superiors a la mitjana espanyola (59,68% i 21,12%, respectivament). La resta correspon a règims de la Seguretat Social menys importants a les Illes tals com el SOVI (3,71%), el règim especial d'empleats/des de la llar (2,78%), accidents de treball i malalties professionals (2,10%), treballadors de la mar (1,72%) i règim especial de mineria del carbó (restes de l'antiga activitat 0,16%) (veg. taula 5). Així mateix, es pot observar que entre el 2010 i 2011 les altes són superiors a les baixes, molt especialment en el cas de les jubilacions (veg. taula 6).

Taula 3 | *Nombre de pensionistes segons les classes de pensions. Illes Balears*

Classe de pensió	2010	2011
Jubilació	98.848	101.543
Incapacitat permanent	18.943	18.765
Viduïtat	42.971	43.921
Orfanat i favor familiar	5.117	5.226
Total	165.880	168.825

Font: Pensions contributives del Sistema de la Seguretat Social. Ministerio de Empleo y Seguridad Social

De les dades globals es pot apreciar que més de la meitat de la població illenca de 65 i més anys està jubilada mentre que aproximadament una quarta part del col·lectiu de persones grans té pensions de viduïtat o orfanat. La resta, generalment mestresses de casa, es dedica a tasques domèstiques i només menys del 2% continua treballant. Els jubilats dominen en els grups d'edats dels grans més joves, mentre que els que superen els 75 i més anys són més pensionistes (viduïtat), i hi dominen les dones. Per sexes es dona una diferència en la qual entre els homes la situació dominant és de gaudir d'una pensió per haver treballat, mentre que en el cas de les dones són

fonamentalment receptors de pensions de viduïtat o orfandat o bé s'encarreguen del treball domèstic.

Taula 4 | *Import mitjà de les pensions segons classes. Illes Balears (en €)*

Classe de pensió	2010	2011
Jubilació	801,53	833,58
Incapacitat permanent	768,29	785,78
Viduïtat	513,57	527,87
Orfandat i favor familiar	310,09	319,00
Total	707,98	733,95

Font: Pensions contributives del Sistema de la Seguretat Social. Ministerio de Empleo y Seguridad Social

Taula 5 | *Pensions segons el règim de la Seguretat Social. Illes Balears*

Tipus de règim	2010	2011
Règim general	100.235	103.323
Règim especial treballadors autònoms	42.463	42.970
Règim especial agrari	5.119	4.824
Règim especial treballadors de la mar	2.947	2.916
Règim especial mineria del carbó	296	278
Règim especial empleats de la llar	4.810	4.693
Acc. de treball i malalties professionals	3.554	3.550
S.O.V.I.	6.455	6.271
Total	165.880	168.825

Font: Pensions contributives del Sistema de la Seguretat Social. Ministerio de Empleo y Seguridad Social

Taula 6 | *Altes i baixes de pensions segon classes. Illes Balears*

Classes de pensions	altes		baixes	
	2010	2011	2010	2011
Jubilació	6.194	6.482	4.712	4.753
Incapacitat permanent	1.778	1.619	670	621
Viduïtat	2.483	2.470	2.166	2.082
Orfandat i favor familiar	536	491	333	400
Total	10.991	11.062	7.881	7.856

Font: Pensions contributives del Sistema de la Seguretat Social. Ministerio de Empleo y Seguridad Social

5. Jubilació i pensions: la por al col·lapse econòmic

En els darrers anys es detecta un canvi de perspectiva i del discurs en relació a la interrelació entre la jubilació i les pensions. Abans no s'associava el fet de viure més amb treballar més anys, sinó amb la possibilitat de disposar de més temps per viure, crear i/o fer coses distintes. Aquesta percepció es desenvolupa simultàniament amb la creença que el progrés tècnic havia de permetre produir més amb menys temps de treball, i que la major longevitat implicaria un futur en part alliberat del treball i amb temps per dedicar-se a activitats no laborals. Avui es pot constatar que s'han complert les premisses del progrés però les conseqüències sembla que seran diferents. Ara que es produeix molt més, augmenta la pressió perquè es treballi més, i augmenta, fins i tot, el còmput d'hores setmanals respecte a temps anteriors.

Les alarmes demogràfiques i el seu ús per justificar mesures d'ajustament o reformes es basen més en opcions ideològiques que en les característiques demogràfiques de la població. L'envelliment és emprat moltes vegades com a factor bàsic d'una hipotètica crisi de les pensions de repartiment i/o de l'Estat del Benestar. Aquesta circumstància es pot comprovar analitzant les seves diverses percepcions segons els canvis de la ideologia de base i els impactes de la globalització. Des dels anys vuitanta, en el marc de la solució neoliberal, adoptada internacionalment, front a la crisi del petroli, es defensa una constant i progressiva privatització dels sistemes públics de pensions com a solució a la hipotètica insostenibilitat de la qual es culpa l'evolució demogràfica. Especialment es parla de complementar el sistema públic amb plans privats de pensions. En aquesta circumstància la demografia pot ser manipulada per afavorir les pensions privades, especialment lligades a entitats financeres, que consideren les pensions més un negoci que un servei. De totes maneres, s'ha de destacar que els efectes econòmics poden variar d'un país a l'altre en funció de les diferències en el consum, la participació de la força de treball i la productivitat, així com per les distintes estructures per edats que registren els països i els diversos sistemes que empren per basar-se en les necessitats de consum dels retirats (Lee 2012). A l'actualitat encara s'ha de demostrar que l'envelliment demogràfic sigui el problema pels sistemes públics de pensions. També s'ha de demostrar si els sistemes privats de pensions responen millor al canvi demogràfic, especialment en el fet actual que els seus valors s'enfonsen per culpa de la crisi econòmica i financera actual.

El marc de la problemàtica no es troba en el volum de la població en edat de treballar, sinó en la disminució de cotitzants. Aquesta disminució no depèn directament dels factors demogràfics, sinó de la capacitat de crear ocupació. Si l'àmbit econòmic és capaç de crear ocupació, augmentarà el nombre de cotitzants i, per tant, es poden mantenir les pensions. Per tant, el futur s'ha de lligar amb els efectes que exerceix el mercat de treball i l'evolució econòmica que permetrà crear lloc de feina. La demografia, per tant, no és un obstacle. Si

la demografia impedeix crear ocupació, l'economia deixarà de créixer i retrocedirà. Això serà un problema de tots i cada un dels espanyols i no només dels pensionistes (Fernández Cordón 2011).

Aquesta problemàtica és greu en el cas d'Espanya i Balears ja que va augmentant el nombre d'aturats i, per tant, la perspectiva actual és que si un viu més ha de treballar més. El pensament econòmic dels gestors públics ha evitat fins i tot la possibilitat de pensar aquestes qüestions de manera diferent. Fernández Cordón (2011) pensa que el vertader problema és que, en la situació actual, la societat no està ni conceptualment ni teòricament, i menys políticament, preparada primer per entendre i després per aportar respostes innovadores i creatives de la nova realitat. Sembla improbable que una societat dominada per l'ànima del benefici a curt termini i la concentració de la riquesa, trobi vies per afrontar aquest tipus de problemes.

Si tot segueix igual, la reacció a l'augment del nombre de persones més grans consistirà en proposar retallades a les prestacions socials, així com al recolzament de les situacions de dependència, que avui encara estan molt per sota de les necessitats. L'increment de persones grans a les Balears s'ha de relacionar amb la disminució de la mortalitat abans dels 65 anys, fet que fa que s'elevi la proporció de persones que assoleixen els 65 anys, però també perquè van arribant a l'esmentada edat les generacions que no han sofert l'impacte de l'emigració dels anys seixanta del segle xx. Arriben a la jubilació generacions que fins i tot superen els nascuts corresponents. És l'efecte de la immigració de persones que no han nascut a les Illes Balears, però que han treballat i cotitzat aquí i es beneficiaran en el seu dia de la pensió que els correspongui.

6. Els reptes de futur de les relacions entre demografia i pensions

La conjuntura espanyola actual, en la qual s'emmarquen les Illes Balears, planteja una sèrie de consideracions respecte a la interrelació entre demografia, pensions i polítiques socials a desenvolupar. Actualment es plantegen diverses alternatives per respondre a la problemàtica de possible desequilibri entre l'aportació dels cotitzants i el volum de les pensions. Entre les quals destacam (Fernández Cordón 2011):

- a) Incrementar els ingressos. Fins ara el debat que s'ha establert tant a nivell governamental com en els mitjans de comunicació descarta absolutament que l'augment de les cotitzacions i la cotització del Sistema de Pensions sigui una part del salari dels treballadors, tant el que es descompta de la nòmina del cotitzant com la cotització patronal, mentre que pels emprenedors forma part dels costos salarials. Per tant, s'argumenta que augmentar les cotitzacions dificultaria la creació d'ocupació, ja que seria equivalent a una pujada salarial. Des del punt de vista de la demanda, l'augment de les

cotitzacions podria ser positiu, perquè ajudaria a mantenir el consum dels pensionistes que no veurien retallades les seves pensions.

- b) Augmentar el nombre d'anys pel còmput de la pensió. És una altra forma de retallar les pensions. Com que els salaris són generalment ascendents al llarg de la vida laboral, si es fa la mitjana d'un còmput més llarg, baixa la mitjana de la pensió a percebre.
- c) Augmentar l'edat legal de la jubilació. Aquesta alternativa es basa en el fet del canvi demogràfic i en la circumstància que els que es jubilin a partir d'ara viuran més temps. Per tant, es considera que podrien jubilar-se més tard, fet pel qual es propugna el retard de l'edat legal de la jubilació. Respecte a aquesta proposta cal manifestar un seguit de qüestions, ja que l'increment de l'esperança de vida explica només una part no substancial de l'augment previst de la població gran. Al menys tres elements venen a moderar l'eficàcia i equitat d'aquesta proposta:
  - a. Retardar l'edat de jubilació exigeix crear ocupació addicional. La permanència com a ocupats de les persones de 65, 66 i/o 67 anys es pot traduir en un augment de l'atur, fet pel qual el que s'estalvia en pensions s'hagi de gastar en prestacions d'atur. En aquest cas les perspectives demogràfiques van en el bon sentit ja que, quan disminueix la població en edat de treballar, existeix una tendència a l'augment de la taxa d'ocupació i a la reducció de l'atur.
  - b. En segon lloc, existeixen importants diferències d'esperança de vida a partir dels 65 anys, segons les categories socials.
  - c. No tots els anys que queden per viure després dels 65 anys són en bona salut i sense discapacitat. La malaltia i la pèrdua d'autonomia personal afecten més a les persones més grans, però també amb importants diferències segons la seva pertinença social. El retard de la jubilació minva l'esperança de vida amb bona salut, fent que augmentin la proporció de mals anys en el període de gaudir de la jubilació.

7. Conclusions

Queda clar que avui viuen més persones que arriben a velles. Per tant encetar un debat sobre els impactes que el creixement de l'esperança de vida pot tenir sobre la viabilitat del sistema de pensions és molt necessari. Però basar polítiques socials només sobre la constatació que l'esperança de vida experimenta un constant increment i que per tant en el futur pot implicar que la Seguretat Social no pugui garantir el Sistema Públic de Pensions és una solució simple ja que la complexitat del fenomen implica estudiar diferents alternatives. Pensar que la Seguretat Social no podrà pagar els anys extra que viuen els

ciutadans basant-se en el fet que actualment un ciutadà viu més del que vivien els seus avantpassats només ens duu a la conclusió que el que cal canviar és la gestió del Sistema Públic de Pensions.

La principal justificació de les retallades dels drets a la jubilació a Espanya es basa en un argument purament demogràfic en funció de la relació de dependència entre pensionistes i cotitzants. En estar immersos en un procés d'envelliment demogràfic, aquesta relació empitjora i així es dedueix que d'aquí a un temps el sistema serà inviable. Aquest argument començà a agafar consciència en el moment en què s'observa que la modernització demogràfica implicava piràmides amb un pes creixent de persones grans. Les previsions del col·lapse, basades en el factor demogràfic, foren especialment importants en els anys posteriors a la crisi del petroli del 1973 i de nou durant la crisi de l'ocupació de Kuwait a principis dels anys noranta. En ambdues circumstàncies hi ha pressions per a la privatització de les pensions basant-se en l'opinió d'un grup d'experts que parlen de números vermells de la seguretat social de manera eminent, però que avui encara no s'ha complert i presenta superàvit.

En l'actual crisi econòmica i davant la necessitat d'emprendre mesures per superar les previsions del col·lapse, tornen a agafar volada les causes en què les bases són conjuntives i mai en les pròpies característiques del canvi demogràfic econòmic i social. Respecte a la perspectiva d'una situació de col·lapse cal tenir en compte elements decisius i influents, com la immigració i/o opinions que no és cert que la degradació de dependència impliqui una insostenibilitat del sistema. S'han de tenir en compte qüestions relatives a problemàtiques sobre el fet que el concepte d'allargament de la vida és trampós, ja que en gran part l'esperança de vida està lligada a la classe social a què pertany i/o que la continuïtat i/o disminució de la immigració pot incidir sobre les dades de l'esperança de vida.

En conclusió, en la relació entre demografia i pensions s'ha d'assenyalar que la demografia és un element important per diagnosticar i contribuir al debat sobre les pensions i el seu futur. S'ha d'assenyalar que molts dels problemes que es plantegen a la nostra societat, no només són el de les pensions, sinó que tenen el seu origen en els canvis demogràfics que Espanya i les Illes Balears, com a la resta dels països desenvolupats, han anat registrant a les darreres dècades. Però s'ha de destacar que els canvis demogràfics s'infereixen en un procés complex i són inseparables dels canvis de més importància, de tipus econòmic, social i cultural. La transició demogràfica ha marcat el segle xx, molt especialment la seva segona meitat. I cal recordar que la demografia té efectes que impliquen impactes moltes vegades a llarg termini. Hem passat de necessitar 5 o 6 naixements per dona per mantenir la població al fet que només dos siguin suficients. L'increment de l'esperança de vida ha fet augmentar, per la circumstància anterior, la «productivitat» de la reproducció demogràfica i ha fet possible que les dones, abans dedicades a parir i cuidar fills que

en bona part morien abans de poder aportar el més mínim a la societat o a la seva família, poguessin estudiar i treballar pel mercat. Però és un canvi que provoca també l'envelliment de la població i d'aquesta manera un nombre creixent de persones grans. A la vegada, s'allunya el llindar de la vellesa i tenim, per primera vegada en la història de la humanitat, la possibilitat d'alliberar temps abans de la mort quan encara gaudim de les nostres facultats. Reduir aquest canvi històric a una sinistra comptabilitat que es resumeix en «si hi ha més vells, s'ha de retallar la pensió que correspondria a cada un», és una visió simplista i burda, que seria inexplicable si no servís a interessos concrets que se recolzen en ells (Fernández Cordón 2011, 54).

No hi ha dubtes que la societat i l'economia s'han d'adaptar als canvis demogràfics, però aquesta adaptació no es pot realitzar amb eficàcia i equitat sense posar en qüestió algunes falses evidències i alguns interessos molts reals. En aquests moments, l'entorn intel·lectual i polític no es presta a plantejaments innovadors ni al qüestionament del repartiment de la riquesa. No només existeix incapacitat per imaginar solucions als reptes que planteja els canvis demogràfics ni, fins i tot, es donen condicions perquè es pugui plantejar en tota la seva complexitat. L'instrument ideològic en què s'ha convertit l'economia dominant no s'atura tan sols a discutir el que se situa fora dels seus preceptes.

No es pot admetre, sense més ni més, que només existeix una solució al problema que, en el cas de les pensions, consisteix a retallar despesa a tota costa. És necessari analitzar els factors demogràfics en la seva relació amb el conjunt dels canvis socials, econòmics i tecnològics dels quals formen part indissoluble. Només d'aquesta manera donaran a la demografia la importància que es mereix. La ràtio que empra el nombre d'adults en relació a la gent gran només mostra una visió estàtica i no dinàmica.

S'ha d'assenyalar que el canvi demogràfic no només modifica les piràmides, sinó que incideix en moltes altres característiques de la població que molts d'experts ignoren sistemàticament, però que contribueixen enormement a explicar perquè existeix un fenomen denominat «progrés». L'evolució demogràfica, lluny de ser un problema, és en bona part l'explicació d'aquest «progrés». Es parla molt dels problemes del col·lapse demogràfic del Sistema de Pensions Públiques perquè aquestes són les que convenen al mercat dels «retallaments». Es pot lluitar amb èxit sobre la problemàtica, si es disposa de l'antelació suficient per preparar-se. Avui per avui encara estem a temps per preparar solucions i receptes alternatives a les actuacions del moment actual.

Referències bibliogràfiques

Fernández, P; Bermejo, V.J. (2009). *Rentabilidad de los Fondos de Pensiones en España. 1991-2008*. IESE Research Papers nº D/819, 35.

Fernández, J. A. (2011). «Demografía y reforma del sistema de pensiones». *Revista del Ministerio de Trabajo e Inmigración*, núm. XII, 39-73.

González, J. (2010). *Demografía, Inmigración y Viabilidad del Sistema de Pensiones. Análisis y Proyecciones en España*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Secretaría de la Seguridad Social. 2 partes. 65.

Herce, J.A.(2005).«¿Dónde están las estadísticas sobre pensiones?». *Índice*. Marzo, pàg. 6-10.

INE (2010). *Proyección de la Población de España a Largo Plazo, 2009-2049*. Madrid, enero 2010.

INE (2011). *Proyección de la Población de España a Corto Plazo, 2011-2021*. Madrid, enero 2010.

Lee, Sang-Hyop (2012). «Productivity of Older Workers, Pension reform and Savings: an international comparison». *The WDA-HSG Discussion Paper Series*, núm. 2012/02. St. Gallen, University of St. Gallen, 27.

Rojo-Pérez, F.; Fernández-Mayoralas, G. (eds.) (2012). *Calidad de vida y envejecimiento: La visión de los mayores sobre sus condiciones de vida*. Bilbao: BBVA, 394.

Autor

PERE ANTONI SALVÀ TOMÀS

Sant Jordi (Mallorca), 1950. Doctor en Geografia per la Universitat de Barcelona i doctor honoris causa en Ciències Socials per la Universitat Tecnològica dels Andes (Perú). Catedràtic d'universitat de Geografia Humana de la Universitat de les Illes Balears. S'ha dedicat a l'anàlisi dels canvis territorials i socioeconòmics, els efectes del turisme sobre el territori i la societat i l'estudi de la mobilitat humana (models migratoris «Nova Florida» i «Nova Califòrnia», relacions turisme-migració i Migració Internacional de Retir). Ha col·laborat en la redacció de plans estratègics, tant territorials com sectorials i de planificació de serveis socials. La seva obra està formada per més d'un centenar d'articles publicats a revistes i llibres, així com per un considerable nombre de ponències i comunicacions presentades en més de 150 congressos, seminaris i reunions.

